

Horváth Lajos

A NARRATÍV IDENTITÁS ÉNJE ÉS AZ IMPLICIT TUDATTALAN*

Absztrakt

A tanulmány bemutatja a Maria Schechtman és Peter Goldie között kialakult vitát a narratív identitás énjével kapcsolatban. Schechtman narratív konstitúció nézete szerint a személyes identitásban bekövetkező szubtilis változásokat is meg kell vizsgálnunk és nem csak az absztrakt gondolat kísérletekkel szemléltetett radikális törések érdemelnek figyelmet. Schechtman empatikus hozzáférés koncepciója egy sajátos múlthoz való viszonyt jelöl és az implicit narratíva fogalma pedig arra keres választ, hogy vajon hogyan él tovább a múlt a jelenben a nélkül, hogy explicit narratívákban vagy epizodikus emlékekben nyilvánulna meg. Schechtman narratív én-koncepciója többretegű és szorosan összefonódik azzal az attitűddel, ahogy a világot látjuk. Goldie tagadja egy ilyen narratív én lehetőségét és pusztán a narratív én érzetéről beszél, ami kizárólag a nyelvhasználat és az előre vagy visszatekintő narratívák eredménye, de nem rendelkezik prereflexív szerkezettel. A tanulmány Goldie-val szemben Schechtman és Tengelyi László megállapításait követve egy olyan narratív én-koncepció mellett foglal állást, amely reflektálható és nem reflektálható elemeket egyaránt tartalmaz és részben a tudattalan problémáját is integrálja.

Kulcsszavak: narratív identitás, személyes identitás, empatikus hozzáférés, tudattalan, prereflexív öntudat, önéletrajzi emlékezet

57

Bevezetés

Ebben a tanulmányban arra a kérdésre keresek választ, hogy vajon hogyan változtatta meg a narratív identitás problémája a személyazonosság kérdéséről szőtt vitákat. A narratív identitás rendkívül összetett és kimeríthetetlen diskurzus, ezért ebben a tanulmányban csak arra vállalkozom, hogy a Maria Schechtman és Peter Goldie között kialakult vitát körvonalazzam, mely alapvetően a narratív identitás énje körül összpontosult. A kortárs elmefilozófiában és fenomenológiában heves viták zajlanak a minimális én vagy öntudat (*pre-reflective self-awareness*) státuszáról. Dan Zahavi szerint a minimális én tulajdonképpen a tapasztalatfolyam áramlását és a felbukkanó intencionális állapotok birtoklását (*mineness*) jelenti. Ösztönösen tudom, hogy az észlelt tapasztalat vagy a felbukkanó emlék az enyém és nem másé. A tapasztalataink első személyű adódása megelőzi a narratív én kialakulását és Zahavi a minimális ént a narratív énnel szemben határozza meg miközben az én rétegeit elemzi (vö. Zahavi 2007). A Schechtman és Goldie között zajló vita ezzel szemben az idő, emlékezet és narratíva kapcsolatának elemzésén keresztül az én konstitúciójának több aspektusát és pólusát tárja fel a minimális öntudattal szemben. Míg a minimális én koncepciója azt próbálja feltárni, ami állandó és változatlan a tapasztalatfolyamban, addig a narratív identitás énjéről szőtt

* A tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj (BO/00189/21/2) és az NKFIH 138745 számú projekt támogatásával készült.

viták egy dinamikus, változékony, térben és időben szituált én-fogalommal operálnak és nyitottak a pszichoanalitikus belátások irányába is. Ebben a tanulmányban azt szeretném kihangsúlyozni, hogy a narratív identitás énjének problémája elválaszthatatlan az emlékezet (pontosabban az önéletrajzi emlékezet) filozófiai-pszichológiai vizsgálatától. A fenomenológiai és pszichoanalitikus belátások meggyőzően demonstrálják az én időszerkezetének összetettségét és az én réteges felépítését. Ezek szintén olyan dimenziók, amelyet a minimális én-konceptió nem képes integrálni.¹ Első megközelítésben vizsgáljuk meg a személyazonosság néhány kulcskérdését.

Milyen hatással van a narratív identitás problémája a személyazonosság lockiánus és neo-lockiánus elemzéseire? A David Lewis és Derek Parfit nevével fémjelvezhető diskurzus elsősorban gondolatkísérletekre támaszkodott és a személyazonosság kérdését radikális változások bemutatásával szemléltette. Schechtman és Goldie megközelítéseiben továbbra is helyet kapnak a gondolatkísérletek, de ezek már nem tudományos fantasztikus filmekre emlékeztető forgatókönyvekből állnak, hanem inkább olyan mindennapi példákra van szó, amelyekkel könnyebben azonosul az olvasó első személyű perspektívából is. További releváns változásnak tekinthető, hogy Schechtman és Goldie gyakran hivatkozik az emlékezetkutatás és a pszichopatológia eredményeire is. Vajon hogyan változik meg a személyazonosság egy depresszióban vagy poszttraumás stresszavarban szenvedő alany esetében? Beszélhetünk-e ezekben a helyzetekben a személy túléléséről (*personal survival*) átvitt értelemben? Ezek a kérdések sokkal „fenomenologikusabb” megközelítésnek tűnnek például Parfit (1984) azon kérdésfelvetésével szemben, hogy vajon Matuzsálem ugyanaz a személy marad-e 150 év múlva is? Közelebb állnak a mindennapi élethez és személyesebbek a teletransporter gondolatkísérletekkel szemben is. Vajon azonos-e a transzporterbe belépő, molekulákra és információra szétbomló, és az abból kilépő, újraalkotott személy önmagával? Ezeket a kiélezett helyzeteket bemutató gondolatkísérletek „egész mentális életünk” átültetésén alapulnak, melynek szerves része az önéletrajzi emlékezet is. A transzporter gondolatkísérletek variációi mellett gondolhatunk még Locke klasszikus *a herceg és a foltozóvarga* gondolatkísérletre vagy akár Parfit agyátültetés gondolatkísérletére is.

Ricoeur szerint az angolszász filozófiai viták kiélezik az önmagaság (*ispséité*) és önazonosság (*idem*) különbségeit. Ha a jellem állandóságáról beszélünk, akkor a két azonosságreláció fedésbe kerül egymással. A jellemvonás megszerzett és tartós diszpozícióvá vált szokás, melynek segítségével azonosíthatunk valakit. Az önazonosság paradoxonainak vizsgálata elfedi azt a tényt, hogy a jellemnek története és rétegződése van, amit az elbeszélés segítségével lehet kibontani. Tehát a jellem,

¹ Természetesen Zahavi-nak nem célja, hogy ezekre a kérdésekre is kimerítő választ adjon a minimális én koncepciójával. A soron következő fejtegetések csak azt a lockiánus és neo-lockiánus belátást igyekeznek alátámasztani és kiegészíteni, hogy az én problémája elválaszthatatlan az emlékezet problémájától.

mint az identitás pólusa vagy énje narratív dimenzióval rendelkezik (Ricoeur 1997: 218; Ricoeur 2001).

A Schechtman és Goldie által elemzett példák nem a radikális jellemváltozásokat, hanem inkább csak a „részleges pszichológiai változás” mozzanatait próbálják feltárni. Természetesen itt is találhatunk erőteljesnek tűnő változásokat, például a vallásos megtérés, az amnézia, az agyomosás és a demencia esetében. Schechtman számára a fő kérdés az, hogy vajon mit jelent a személy pszichológiai folytonossága az időben? Vajon mi a különbség a normálisnak tekinthető pszichológiai fejlődés (pl. fokozatos éérés (*maturation*)) és az identitás-megsemmisítő pszichológiai diszkontinuitás között? Ha pedig a személy diakronikus folytonosságának kérdésére keresünk választ, akkor elkerülhetetlenül is a narratív identitás területére érkezünk. A narratív önazonosság énje lesz az a perspektivikus kiindulópont, amelyből egyáltalán megfogalmazható a fenomenológiai folytonosság kérdése. Ez a megállapítás azonban korántsem általános, számos olyan alternatívát találunk a kortárs irodalomban, amely a narratív én alatti rétegek elsőbbségét hangoztatja, amelyre a történetmesélés énje pusztán ráépül.

Narrativista álláspont és prereflexív öntudat

Peter Goldie megkülönbözteti a narrativista és a narratív szkeptikus álláspontokat. A *narrativisták* szerint életünk nagyon hasonlít, sőt akár azonos is lehet az irodalmi hősök életével. A megfelelő narratíva kialakítása a személyfogalom előfeltétele, a személy túlélése függ attól, hogy milyen narratívát alkot önmagáról. A *narratív szkeptikusok* szerint a narratívák perspektivikusak és torzítják a valóságot, az igazságot és az objektivitást, és nem nyújtanak kielégítő választ arra a kérdésre, hogy vajon milyen lehet személynek lenni. A narratívák helye inkább csak az irodalomban és nem a való életben van. Goldie szerint a két szélsőséges pozíció között lehetőségek széles játéktere nyílik meg. A narratíva semmi esetre sem azonosítható az események pusztá kronológiájával. Az eseményeket koherens és értelmes narratív struktúrába rendezzük, továbbá a narratíva érzelmi és értékelő szereppel is bír (Goldie 2012: 1-2).

Feltehetjük a narratívák keletkezésének kérdését is. A narratíva lehet belső monológ vagy akár nyilvános történetmesélés is. Egy elgondolt (*thought through*) narratíva bizonyos gondolatok, érzések, és fantáziák sorozatának elrendezéséből áll. A narratív gondolkodás elmesélhető és kommunikálható, de nem kell feltétlenül publikussá válnia. Ettől eltekintve számos esetben a privát monologizálás és nyilvános történetmesélés kombinációjával élünk. Ha elkések a munkahelyemről, akkor útközben előre begyakorolhatom magamban, hogy milyen kifogásokkal fogok élni abban az éles helyzetben, amelyben majd számon kérik hanyagságomat. Nagyon fontos eleme a történetmesélésnek, hogy megváltoztathatjuk az események értelmezésének perspektíváit. Goldie irodalmi és pszichoanalitikus példákat hoz fel, amelyekben nyomon követhetjük a különböző perspektívák közötti távolságot – melyet ironikus szakadéknak (*ironic gap*) hív.

A pszichoanalitikus Skultans esettanulmányában Ingrida önmagát okolja, amikor tizenöt órás műszak után dührohamot kap a mosatlan edények láttán. Az analitikus figyelembe veszi Ingrida belső perspektíváját, mely az önhibáztatás és büntudat körül összpontosul, de egy külső perspektívával helyettesíti azt: a hiba nem Ingrida ingerlékenységében, hanem inkább a társadalmi és gazdasági feltételekben keresendő, melyek következménye a kibírhatatlanul hosszú munkaidő. Az analitikus így egy külső perspektívából egy új érzelmi választ ajánl fel az alanynak a múltbeli esemény értékeléséhez. Az analitikus tudatában van Ingrida saját külső és belső perspektívájának is. Ingrida belső perspektívájából feltárulkozik egy önéletrajzi elem, a dühbe gurulás a mosatlan edények láttán, de az analitikus megfigyeli Ingrida külső perspektíváját is, mely megfelelési kényszerre utal, sőt a két perspektíva közötti divergenciát is képes tudatosítani (Goldie 2012: 158).

De vajon mit mondhatunk a narratív énézetről (*narrative sense of self*)? Vajon mi vagy *ki* az az én, aki a perspektívák divergenciájában és konvergenciájában konstituálódik? Van-e egyáltalán „fenomenológiai sűrűsége” (*phenomenological thickness*) a narratív identitás énjének? Goldie szkeptikus az ilyen kérdésfelvetésekkel kapcsolatban. Bár Goldie érdeklődik fejlődépszichológiai kísérletek iránt is, mint például a hamisvélekedés-teszt, de úgy gondolja, hogy a narratív énézet koncepció félrevezető. Amire az én kialakulásának szüksége van, az pusztán a személyes névmások helyes használata. Ami a múltbeli én és a jelenbeli én különbségét illeti, Goldie nem beszél énhasadásról: a jelenbeli én, aki kiértékeli a múltat és a múltbeli én, akit reprodukálhatunk egy belső és külső perspektívából is, valójában ugyanaz az én.² Súlyos hiba egy stabil narratív ént feltételezni a személyes identitás énjén túl: „Amire szükségünk van, az a személyes identitás énje, az az én, amelyre akkor referálunk, amikor az »én« szót használjuk a személyes önéletrajzi narratívákban.” Goldie 2012: 141). MacIntyre-el szemben Goldie szerint életünk nem megélt narratívák sorozatából áll, hanem különbséget kell tennünk az élettörténeti narratíva (*narrative of life*) és az elbeszélt élet (*life that is narrated*) között. Az előbbi befejezett, kerek egésznek tűnik egy külső perspektívából, az utóbbi pedig éppen folyamatban van, mininarratívák sokaságából állhat, amelyeket befolyásolhat az önéletrajzi emlékezet hibás működése a traumatikus események miatt keletkező emlékezetkiesést is beleértve (Goldie 2012: 164).

Maria Schechtman szerint a narratív identitásnak egy speciális énje lehet, ami nem pusztán egy absztrakt meta-perspektívaként jelenik meg, hanem fenomenológiai és viselkedési megnyilvánulási formái is lehetnek. A stabil narratív ének köszönhetően egységes szubjektumnak és cselekvő ágensnek tapasztaljuk önmagunkat (Schechtman 2016: 31). A Goldie és Schechtman közötti vita abban a fent említett apóriában érhető tetten, hogy Goldie szerint nem szabad

² Ez a megállapítás arra utal, hogy múltbeli eseményeket kívülről is megfigyelhetek emlékezetemben, de belső nézetű emlékek is felbukkanhatnak. Két különböző perspektíva, ha belülről élem át újra, hogy fuldoklok az uszoda medencéjében, vagy úgy emlékszem vissza erre a gyerekkori emlékre, hogy kívülről „látom” az eseményt.

összetévesztenünk az én narratív érzetét (*narrative sense of self*) a narratív énértettel (*sense of a narrative self*) (Goldie 2012: 138; vö. Kristjansson 2010: 5). Az utóbbi esetben pusztán a múlt retroaktív kiértékeléséről vagy éppen a jövő eltervezéséről van szó, ami alapvetően nyelvi teljesítmény, míg az előbbi esetben egy karakterjegyek és diszpozíciók komplexumából álló, fenomenális karakterrel rendelkező autonóm énről van szó. Schechtman szerint, nagel-i parafrázissal élve, „valamilyen” narratív énnel rendelkezni és másmilyen átélni a történetmesélés képességének elvesztését súlyos amnézia vagy demencia esetén (Schechtman 2011: 410). A narratív én egy olyan humánspecifikus sajátosság lehet, amit az állatvilágban nem fogunk fellelni, legalábbis abban a formában, ahogy fentebb körvonalaztuk.³

Schechtman észrevételei rezonálnak bizonyos fenomenológiai megállapításokkal is, amelyeket Tengelyi László és Dan Zahavi vetett fel a narratív identitással kapcsolatban. Itt szintén a megalapozás kérdése motiválja az elemzéseket: Hogyan lép kapcsolatba a történetmesélés énje a valósággal és miért nem tekinthetjük pusztán fikciónak a narratívákat? Zahavi és Tengelyi szerint a választ Husserlnél találjuk, mégpedig az időtudattal és visszaemlékezéssel kapcsolatos elemzésekben. Husserl szerint a tudatosítható múlt kapcsolatban van a valósággal. Az élettörténet a visszaemlékezésre épül, ami pedig előfeltételezi tárgyának létezését egy pozicionáló aktusban. Ugyanakkor Tengelyi hangsúlyozza, hogy Husserl maga is tanulmányozta az emlékezeti torzítások különböző formáit. A visszaemlékezés hibás lehet, emlékek fedésbe kerülnek egymással vagy éppen összeolvadnak. Husserl meggyőződése, hogy a múlt reprodukciója a passzivitás szférájába vezet, ahol az emlékek valósággal való összefonódása is megőrződött. Husserl azt feltételezi, hogy az emlékezet bár nem tévedhetetlen, de minden egyes visszaemlékezés egy bizonyos múltban lezajlott esemény után kutat (Tengelyi 2012: 279).⁴

A személyes identitás narratív megközelítésében a prereflexív öntudat kérdése is előtérbe került. Zahavi szerint a történetmesélés alapvetően reflexív tevékenység, amit megelőz az én/öntudat prereflexív tapasztalata: az első személyű tapasztalatban felbukkanó mentális állapotokat „ösztönösen” magunknak tulajdonítjuk. Vagy Zahavi kifejezésével élve tapasztalataim „enyémsége” (*mineness*) a

³ Schechtman szerint az a képességünk, hogy tapasztalatainkat egy narratív énné szervezzük és sűrítjük, alapvetően megváltoztatja a szubjektivitás jellegét. Az időben kiterjedt tapasztaló szubjektum struktúrája az élmények narratív szerveződésének köszönhető és nem velünk született teljesítmény (Schechtman 1996: 145). Amint látni fogjuk Zahavi nem tartja szükségesnek a narratív képességek gyakorlását az én diakronikus folytonosságának megalapozásában.

⁴ Természetesen Husserl nincs egyedül ezzel a megfigyeléssel. Edward S. Casey szintén a mellett érvel önmegfigyelései segítségével is, hogy az emlékek múlthoz tartozása és tartóssága (*persistence*) implikálják egymást. Az a tény, hogy visszaemlékezhetünk egy eseményre a jelenben egy előhívási folyamat segítségével, még nem halványítja el az emlék múltbeli jellegét. Az állhat fenn az emlékezetben, ami már korábban múlttá vált (Casey 2000: 40).

tapasztalatfolyamba beépült alapvető strukturális tényező (Zahavi 2017; 2015).⁵ Zahavi szerint az én narratív egységének megközelítései reflexív struktúrákon keresztül szeretnék megmagyarázni az én konstitúcióját. A narratívák nem csak egy változékony, ugyanakkor korrigálható és koherens narratív identitást hoznak létre, hanem a tudat fenomenológiai egységét is konstituálják az időben (vö. Schechtman 2007: 167). A narratív identitás egy teljesítmény, konstrukció eredménye és nem eleve adott passzív sajátossága a tudatnak. Zahavi szerint több konstitúciós szintet különböztethetünk meg. A narratív én rétege alatt, melynek előfeltétele a nyelvi kompetencia elsajátítása és a szocializáció, ott húzódik a tapasztalatfolyam immanenciájába beépült prereflexív én vagy öntudat. Ez az én megelőzi és megalapozza a narratív ént. Zahavi szerint tapasztalataink első személyű önadódása egy olyan önaffektív folyamat, ami egyfajta tapasztalati állandónak tekinthető és magyarázatot szolgálhat a fenomenális tudatosság rejtélyére is, azaz tapasztalataink „valamilyenségét”, fenomenális karakterét is megalapozza (Zahavi 2014: 61).

Zahavival szemben Schechtman nem az első személyű (ön)tapasztalat invarianciáját hangsúlyozza, hanem azt állítja, hogy ez a minimális énértet másféle fenomenális karaktert jeleníthet meg azok számára, akik rendelkeznek narratív képességekkel és azok számára, akik nem (Schechtman 2011: 410). A narratív identitás koncepciójának egyik nagy előnye, hogy elkerüli a fenomenális tudat kapcsán kialakult apóriákat. Zahavi maga is egy többszintű, többdimenziós én-koncepció híve, de amikor a prereflexív öntudat fenomenális karakteréről ír, akkor önkéntelenül is a „nehéz-probléma” zsákutcájába viszi az énről és énértetről szőtt diskurzusokat.⁶ Tengelyi szerint is fontos felfedezés, hogy a narratív identitás énje egy passzív önkonstitúció által megalapozott, de a prereflexív tapasztalatfolyam szintjén nehezen beszélhetünk egyáltalán „én”-ről, az én-fogalom reflexiót követel.⁷ Sokkal termékenyebb vitákat eredményez, ha az önéletrajzi narratíva konstitúcióját

⁵ A tanulmánynak nem célja a prereflexív én/öntudat (*pre-reflective self-awareness*) körüli bonyolult viták körvonalazása. A prereflexív vagy minimális én problémájával kapcsolatban lásd például: Balogh 2018 és Marosán 2020: 43.

⁶ A „nehéz-probléma zsákutcája” alatt azt értem, hogy Zahavi kerülőúton próbál választ adni a tudat nehéz problémájára (Chalmers 1996). Természetesen, amennyiben elfogadjuk, hogy tapasztalati életünket fenomenális tudatosság jellemzi (*valamilyennek* megéljük az intencionális állapotok változását és áramlását), akkor plauzibilisnek tűnik a prereflexív én fenomenális karakteréről beszélni, viszont ez az élmény alapvetően *ineffabilis* és *megoszthatatlan*, ha a tudat önaffekciójára korlátozzuk. A narratív identitás különböző megközelítései ezzel szemben messze elkerülik a szolipszizmus veszélyeit, hiszen a történet, amit magunkról elbeszélünk, mások megerősítésére és cáfolatára vár.

⁷ A narratív identitás énje nem redukálható a minimális énre. Míg a minimális én a szubjektivitás önaffektív felbukkanására utal, addig a narratív identitás énje egy önértelmezésben és önértékelésben adott, interpretációk és kulturális jelek által meghatározott én. Ez az én nem szakítható el a személyköziség és az életvilág viszonyozódékától. Ahogy Ricoeur fogalmaz: „...az én nem közvetlenül, csupán közvetve érti meg magát, különböző kulturális jeleken keresztül megtett kerülőutakon” (Ricoeur 2001: 23).

vizsgáljuk. Az önéletrajzi narratíva különböző jelentések többé-kevésbé önkényes kiválogatásán és szintézisén alapul. De vajon, hogyan képes egy történet integrálni az élettörténet radikális változásait, amelyek decentralizálhatják az ént (Tengelyi 2012: 280)? Vagy Schechtman megfogalmazásával élve: Vajon mi biztosíthatja az én átvitt értelemben vett túlélését, miközben csak egy visszatekintő pillantás révén ismerjük fel, hogy már nem vagyunk olyanok, mint régen? Mi a viszony a múltban és a jelenben élő én között? Beszélhetünk-e radikális szakadásokról és traumatikus törésekről az élettörténetben? Érdekes módon ezek a kérdésselvetések is visszavezetnek majd az első személyű perspektíva struktúrájához.

Empatikus hozzáférés és önéletrajzi emlékezet

Schechtman arra keres választ, hogy vajon átvitt értelemben mikor beszélhetünk az én túléléséről vagy megsemmisüléséről? Parfittal szemben nem tudományos-fantasztikumba illő gondolat kísérletekkel, hanem hétköznapi példákkal szeretné bemutatni az önazonosság változásait. Kiindulópontnak viszont Parfit azon gondolat kísérletét használja, amelyben egy ifjú szocialista a tizenkilencedik században egy hatalmas birtokot örököl és attól fél, hogy ennek hatására el fogja veszíteni szocialista értékrendjét. Aláír egy szerződést, ami biztosítja, hogy a birtokot a munkásosztálynak fogja adományozni és feleségének azt mondja, hogy ha később meggondolná magát, akkor ő már nem is az a személy, aki korábban volt. A példa azt sugallja, hogy bizonyos (etikai) meggyőződések megtagadása komoly változást idézhet elő a személyazonosságban (Schechtman 2001: 97; vö. Parfit 1984: 327). Vajon mi történik akkor, amikor az ifjú szocialista elveszíti korábbi értékrendjét és inkább a vagyont és a gazdagságot szeretné élvezni?

Schechtman a fenti gondolat kísérletet a múlt empatikus hozzáféréseként értelmezi. Mit jelent ebben a kontextusban az empatikus hozzáférés (*emphatic access*)? Bár Schechtman nem így fogalmaz, de az empatikus hozzáférés egy önhasadást teremt a jelenlegi és a múltbéli én között. Hogyan viszonyulunk korábbi emlékeinkhez, életformánkhoz, karakterjegyeinkhez, habitusainkhoz, melyek egy korábbi életszakaszban jellemezték minket? Az ifjú szocialista példája egy, ha nem is traumatikus, de *radikális törést* jelképez az önéletrajzi narratívában és a személyazonosságban egyaránt. Schechtman további példái, melyek három családanya körül összpontosulnak, talán kifinomultabb változásokra vetnek fényt. A kérdés ezekben az esetben is a múltbéli én megőrzésének és visszatérésének lehetősége a jelenben. Schechtman arra kér minket képzeljünk el három családanyát, akik „domesztikálódtak”, azaz már megfelelnek a társadalmi elvárásoknak és normáknak, de tinédzser éveikben kicsapongó életet éltek. A kérdés, hogy vajon mennyiben őrizhető meg empatikus hozzáférés a múlthoz a három példa esetében? 1) A *megkomolyodott családanya* már képtelen azonosulni fiatal énjével és életformájával. Vissza tud emlékezni kicsapongó napjaira, de a fiatakori emlékek nincsenek rá hatással, teljesen elidegenedett tőlük. 2) A *kevésbé komoly családanya* viszont nosztalgikusan viszonyul a régi partikhoz, kifejezetten felélénkíti, ha

visszagondol rájuk, de saját lányát óva inti azoktól a hibáktól, amelyeket akkor elkövetett. Az ő visszaemlékezései nem pusztán kognitív folyamatok, hanem továbbra is benne élnek a partira járó lány szenvedélyei. Nem tagadta meg, vagy vesztette el korábbi énjét, hanem egy érési és fejlődési folyamatot élt át (legalábbis normatív értelemben). 3) A *szégyenkező családanya* szintén fel tudja idézni a partikra járó lány emlékeit azok érzelmi és gondolati tényezőivel együtt, de ezek a visszaemlékezések szégyennel és undorral töltik el (Schechtman 2001: 103). Schechtman szerint igazi azonosulás a múlttal csak a második esetben történik. A kevésbé komoly családanya esetében megvalósul az empátikus hozzáférés és ellentmondás nélkül beszélhetünk korábbi énjének „túléléséről”, ugyanakkor megvan rá az esély, hogy visszazökkenjen a két másik családanya viszonyulási módjába (a komoly anyát hidegen hagyja a múlt, a szégyenkező pedig kifejezetten undorodik tőle) (Schechtman 2016: 20). Hogyan jellemezhető az empátikus hozzáférés? Amint láttuk egy sajátos azonosulási folyamatról van szó, amely első megfogalmazásában két komponensből áll. A múltbéli én meghatározó karakterjegye akkor él bennünk tovább, ha a múltbéli eseményeket ún. centrális esemény-emlékezet (*central event-memory*) formájában (első személyű perspektívából) tudjuk felidézni, továbbá egyfajta *szimpátiát* is érzünk a múltbéli énkünk irányába.⁸

Az empátikus hozzáféréssel kapcsolatban Goldie kritikusan megjegyzi, hogy a narratív identitás énjének nem kell feltétlenül egy meghatározó karakterjegyekből álló ének lennie. Továbbá az is kérdéses, hogy egyáltalán szükséges-e első személyű perspektívát megtestesítő emlékeket felidézni ahhoz, hogy azonosulhassunk egy múltbéli szituációval vagy a régi énkünkkel. Az empátikus hozzáférés egy olyan stabil ént feltételez a történetmesélés szintje alatt vagy annak következményeképpen, amelyre nincs szükségünk a múltba vagy jövőbe tekintés eseteiben. Amikor azt állítjuk, hogy valaki nem ugyanaz, aki volt, vagy éppen nem önmaga egy bizonyos szituációban, akkor nem egy stabil én megsemmisülését képzeljük el, hanem pusztán felnagyított képekkel élünk. A nyelv félrevezet minket (Goldie 2012: 146).

Goldie szerint kockázatos egy meghatározó karakterjegyekből álló stabil ént feltételezni a narratív identitás megalapozása érdekében. Schechtman azt állítja, hogy az empátikus hozzáférés a múlthoz nem pusztán zavaros érzésekből áll, hanem sajátos struktúrája van: megkülönböztethetjük a jelenlegi állapotot (családanyaság) a korábbitól (kicsapongó életforma), továbbá a jelen pillanat és a múltbéli esemény

⁸ A szimpátia ebben a kontextusban azt jelenti, hogy a múltbéli érzések és célok részben befolyásolhatják az aktuális cselekedeteinket is. Schechtman szimpátia fogalma Raymond Martin-tól származik, aki szerint az empátia azt jelenti, hogy megértjük a másik gondolatait és érzéseit, de a szimpátia többet követel. Utóbbi azt is jelenti, hogy részben magunkénak valljuk a másik szándékait is (Schechtman 2001: 106; vö. Raymond 1998: 98).

között is különbséget kell tennünk.⁹ Schechtman azt feltételezi, hogy korábbi állapotainkat diszpozicionális formában őrizzuk és bizonyos körülmények között a diszpozíciók viselkedési és fenomenológiai megnyilvánulási formákra tesznek szert (Schechtman 2001: 110).

Goldie két ismeretelméleti kérdést fogalmaz meg az empátikus hozzáféréssel szemben. Először is szkeptikus a karakterjegyek tovább élésével kapcsolatban, hiszen nincs törvényszerű kapcsolat karakterjegy és kifejezés között, továbbá nem minden karakterjegyet tudunk megfelelően értelmezni első személyű nézőpontból. Ha adott esetben arcizomrágástól szenvedünk, akkor az lehet, hogy csak a külső szemlélő számára válik valamilyen ismertetőjeggyé (Goldie 2012: 137). A második ismeretelméleti kérdés az önéletrajzi emlékek és karakterjegyek viszonyát érinti. Az empátikus hozzáférés feltétele, hogy a múltbéli események olyan epizodikus emlékekben jelenjenek meg, melyeket belülről élünk át és alapvető szimpátiát is érzünk irántuk.¹⁰ A felidézett emlékek életünk korábbi aspektusait jelképezik, egy karakterjegy kifejeződésének mintázatait alkotják. Goldie szerint az emlékek első személyű felidézése és a szimpatizálás (vagyis azonosulás) nem feltétlenül járnak együtt. Vegyük egy depressziós családapa példáját, aki belülről emlékszik, hogy milyen volt korábban apaként gondoskodni a gyerekekről, de már nincs empátikus hozzáférése korábbi állapotaihoz. Ez a törés Goldie szerint nem jelenti azt, hogy a gondoskodó családapa stabil karakterjegye megsemmisült volna, inkább arról van szó, hogy ez a személyiségjegye továbbra is fennál, csak éppen háttérbe szorította a depresszió. Azaz nem kell azt feltételeznünk, hogy a diszpozícióknak mindig a megfelelő módon kell kifejeződniük. Vagy vegyük a betépett rocksztár (*stoned rockstar*) példáját. Képzeljünk el egy rocksztárt, aki az 1960-as években annyit drogozott, hogy képtelen belső nézetű emlékeket felidézni és emlékeinek fenomenológiai gazdagsága elveszett. Ennek ellenére a rocksztár rendelkezhet stabil, meghatározó karakterjeggyel. Végül vegyük a bandavezér példáját, aki egy gettóban nőtt fel és kegyetlenkedett fiatal éveiben, de ma már egy tanár átlagos életét éli. Ugyanakkor teljes hozzáférése van a múlthoz, első személyű perspektívában tárulnak fel epizodikus emlékei, mintha újra élné a régi eseményeket és még alapvető szimpátiát is érez az emlékek iránt, sőt úgy gondolja, hogy ha vissza kellene mennie az időben, akkor ugyanúgy cselekedne a túlélés érdekében. Ha például az *Istenek*

⁹ Schechtman itt nagyon közel kerül Husserl azon kísérletéhez, amelyben a jelenbeli én és a múltbéli én közötti viszonyt egyfajta idegentapasztalatként fogja fel. A múltbéli énünk bennünk élő idegenként bukkanhat fel a visszaemlékezés intencionális aktusában. Az idegentapasztalat és beleérzés fenomenológiai kérdései mintha részben összemérhetők lennének az empátikus hozzáférés elnagyolt koncepciójával, de ennek vizsgálata meghaladja a jelenlegi tanulmány kereteit (vö. Tengelyi 2007: 219).

¹⁰ Az epizodikus emlékezet működése és sajátossága interdiszciplináris kutatások tárgyát képezik. Tulving autooézis (*autonoesis*) koncepciója felveti az epizodikus emlékek fenomenális karakterének kérdését is. Azaz, nem csupán arról van szó, hogy *tudjuk*, hogy a felidézett epizód a mi saját múltunkhoz tartozik, hanem egyben tudatosan *újra éljük* a múltbéli tapasztalatot (Perrin et al. 2020: 1, vö. Tulving 2002: 6, Klein 2015).

város című filmet nézi, akkor szimpatizál a brutális szereplőkkel, teljes empátikus hozzáférréssel rendelkezik, azaz belső nézetű emlékekkel és szimpátiával idézi fel a múltat. Ettől eltekintve ma már egyáltalán nem állítaná, hogy a kegyetlenség a meghatározó karakterjegye, sokkal inkább azzal az együttérző énjével azonosul, akivé a tanári pálya segítségével vált (Goldie 2012: 137-38). Goldie szerint nincs szükség empátikus hozzáférrésre és narratív énrre sem ahhoz, hogy affektív kapcsolatot ápoljunk a múlttal vagy akár a jövővel. Az elidegenedés vagy a szégyenkezés nem veszélyezteti még átvitt értelemben sem az én túlélését vagy fennmaradását. Bármennyit is változtunk, a szégyenérzet által a múlthoz vagyunk szegecselve, de elképzelhetjük magunkat szájalomra méltó ingázó munkásnak is, aki milliókkal együtt éli unalmas életét, vagy egy fájdalomtól szenvedő öregembernek, aki már csak vegetálni tud. Nincs szükség narratív énrre ahhoz, hogy a múltba vagy a jövőbe vetüljünk. A személyes identitás énje vagy az én narratív érzete (*narrative sense of self*) csak az „én” szó használatát követeli meg az önéletrajzi narratíváinkban (Goldie 2012: 140–41).

Schechtman, Goldie hatására módosítja az empátikus hozzáférrés koncepcióját. Az első megfogalmazásban az empátikus hozzáférrés két lépcsőből állt. Az első egyfajta fenomenológiai hozzáférrés a múlthoz vagy a korábbi énrhez. A második lépésben pedig azonosulunk (szimpátia révén) korábbi perspektívánkkal vagy legalábbis pozitívan értékeljük azt. Goldie hatására ebből a kétlépcsős modelltől csak a *hozzáférrés* marad meg. Goldie kritikájával szemben az empátikus hozzáférrés Schechtman szerint nem előfeltételez meghatározó karakterjegyeket. Az az első személyű nézőpont, amibe újra behelyezkedünk, nem pszichológiai állapotok rendszere, hanem inkább a világra nyílás egy módja, ami adott esetben idővel módosulhat vagy elveszhet. Az így értett nézőpont nem redukálható karakterjegyekre, inkább egy látásmód és hangulat (*mood*) jegyeit hordozza magán. Arra utal, ahogy a világban lakozunk, amilyen interakciókat folytatunk a világgal, melynek szerves része a testi tapasztalat is (Schechtman 2016: 23). Egy korábbi nézőpontot újra „belakhatunk”, újra beépíthetjük azt a jelenlegi átfogóbb nézőpontunkba. Schechtman azt állítja Goldie kritikájával szemben, hogy az empátikus hozzáférrés számol a látencia kérdésével is. Bizonyos esetekben énrünk régóta „halottnak vélt” aspektusai visszatérhetnek és meglephetnek minket. Ez egy olyan sajátosság, amit az empátikus hozzáférrés lehetővé tesz. Ugyanakkor Schechtman bevallja, hogy az empátikus hozzáférrés nem éppen egy kifejlett formális modell, inkább amorf és kiforratlan koncepcióról van szó. Vajon milyen gyakran kellene felbukkannia? Akaratlagos tevékenység vagy inkább spontán jelenség Proust híres madeleine-epizódjához hasonlóan (Schechtman 2016: 24–25)? – Teszi fel a nyitott kérdéseket Schechtman.

Konklúziók: implicit narratíva és félretolt értelemalakzatok

Amint láttuk, az empátikus hozzáférrés által felvetett problémák a narratív identitás énje körül összpontosulnak. Goldie egy minimalista álláspontot képvisel.

Azaz a narratív identitás nem alapoz meg vagy éppen fed fel egy diszpozíciókból, karakterjegyekből, habitusokból álló „összesűrűsödött” ént. Egy jelen idejű és pontszerű személyazonosság elég ahhoz, hogy visszatekintő és előretekintő történetmesélésekkel affektív és értékelő kapcsolatba lépünk a múlttal és a jövővel. Mindez elég ahhoz, hogy az én narratív érzetével (*narrative sense of self*) rendelkezünk. Schechtman ezzel szemben a jelenbeli és múltbeli (látens) én közötti töréseket és folytonosságokat hangsúlyozza és egy bizonyos élettörténeti szakaszban viszonylagos stabilitással bíró narratív érzetet feltételez (*sense of a narrative self*). Ez az én egyrészt értékelő, ítélkező ágensként, másrészt pedig egy olyan személyes, első személyű perspektívaként is értelmezhető, amely a világhoz való viszonyt folyamatosan színezi és modulálja.

Ez az aporetikus különbség Schechtman és Goldie között részben az emlékezettel kapcsolatos nézeteikben gyökerezik. Schechtman kezdetben a centrális esemény-emlékezet belső perspektívájában fedezi fel a múlt affektív újjáélesztésének lehetőségét. Goldie ezzel szemben inkább a múlt retroaktív és konstruktív újratemetését hangsúlyozza és nem tekinti különleges mentális eseménynek a belső nézetű emlékek felidézését. Goldie szerint az affekció a jelenből a szemantikus és az epizodikus emlékekbe egyaránt beszivároghat, nincs jelentősége annak, hogy belülről élem újra a múltbeli eseményt vagy külső nézőpontból látom magam egy múltbeli helyzetben.¹¹ Goldie Freud utólagosság (*Nachträglichkeit*) fogalmára hivatkozik, amikor megállapítja, hogy a jelenben a mindentudás perspektívájából újraértékeljük a korábbi korlátozott álláspontunkat: most már látjuk, amit akkor nem vettünk észre, most már értjük, amit akkor a tudásunk hiányossága miatt még nem értettünk. Tehát tudatosan vagy öntudatlanul, intencionálisan vagy nem-intencionálisan módosítjuk a visszaemlékezés módját, de ez a folyamat nem feltételez egy stabil ént a háttérben, pusztán a perspektívák játékaról van itt szó (Goldie 2012: 53). Tehát Goldie számára a múlt egyfajta jelen orientált és rekonstruált múlt, a jelennek van elsőbbsége a múlttal szemben.

Bár Schechtman sem tagadja az emlékezet konstruktív mozzanatait az empátiás hozzáférés klasszikus példái és a Proust-hivatkozás arra a retroaktív folyamatra utal, amelyben a múlt áramlik be a jelenbe vagy éppen azokra a szituációkra, amelyekben a múlt „implicit” vagy tudatküszöb alatti jelenlétéről beszélhetünk. A kevésbé komoly családanya már-már nosztalgikusan viszonyul múltbeli cselekedeteihez, szinte hagyja, hogy elárasszák aktuális énjét a partikra járó korábbi énjének élményei és aspektusai, de ettől eltekintve nem szakad el aktuális életidejétől és társadalmi szerepétől. Az empátiás hozzáférés kapcsán Schechtman feladja az azonosulás koncepcióját, nem kell „magunkénak vallanunk” a múltbeli cselekedeteket, hanem

¹¹ A kortárs kognitív kutatások kiküszöbölik a Goldie és Schechtman közötti vitát abban az értelemben, hogy az ún. „tartós szelf” kialakításához mindkét emlékezeti rendszerre szükség van. A nagymértékben a tudatosságon kívül működő epizodikus emlékezeti rendszer és a tényszerű információk összegzéséért felelős szemantikus emlékezeti rendszer egyaránt szerepet játszik az önhivatkozásra képes szelf kialakításában (Szendi 2017: 357; vö. Conway és mstai. 2004).

elég, ha csak belehelyezkedünk a múltbeli perspektívába. Az azonosulás, illetve alapvető szimpátia fogalmait talán kiválthatja a múlt ellenállás nélküli beáramlásának mozzanata, amely a kevésbé komoly családanya esetén nyilvánvalónak tűnik.

Schechtman *The Constitution of Selves* című könyvében a múlt implicit hatásáról is ír, mely hozzájárul az énérzet (*sense of self*) fenomenológiai összetettségéhez és rétegződéséhez. Ez a koncepció szintén szemben áll Goldie elképzelésével, mely szerint a narratív én pusztán a perspektívák közötti ingamozgásra redukálható. Schechtman már Locke-nál felfedezni véli azt az alapvető tényt, hogy a múltbeli tapasztalatok affektív hatást gyakorolnak a jelenre, azaz képesek fájdalmat vagy örömet kiváltani a személyben (Schechtman 1996: 109). A másik alapvető érv a múlt jelenbe ágyazódó jelenléte mellett a pszichoanalízisből származik. Múltbeli traumák és megaláztatások tagadhatatlan affektív nyomokat hagynak hátra – állítja Schechtman. Sőt hozzáteszi, hogy gyakran nem csupán egy konkrét emlék, hanem a „múlt globális sajátosságai” (*global characteristics of the past*) kondicionálják a jelent. Ha például valaki anyagi biztonságot élvez, akkor ez hatással lehet az érzelmeire, cselekedeteire és életmódjára. Például nem kell attól tartania, hogy kölcsönt kell felvenni a hónap végén vagy nyugodtan vehet magának luxustermékeket is stb. Aki viszont nem élvez anyagi biztonságot az teljesen másképpen viszonyul mindennapi ügyeihez. A lényeges megállapítás itt az, hogy az anyagi helyzet nem pusztán felbukkanó mentális állapotokban tükröződik vissza, hanem viselkedési diszpozíciókban is. Vagy képzeljük el, hogy valaki hosszú ideig pénzügyi nehézségektől szenved, de később valamilyen okból kifolyólag elfelejti ezt az életpizódot. Attól függetlenül, hogy nem tud az alany konkrét epizodikus emlékeket felidézni a szűkölködés idejéből, a múlt még kondicionálhatja a jelent, ami az alany takarékoságában, mint karakterjegyben érhető tetten. Schechtman szerint még alapvetőbb példákat találhatunk az önbecsülés esetében: sokkal értékesebbnek érzi magát az, aki gyerekkorában pozitív megerősítést és bátorítást kap azzal szemben, akit értéktelennek és inkompetensnek tekintenek.

A múlt így nem pusztán epizodikus emlékeket, hanem tervezetet (*script*) is nyújt számunkra, olyan énérzetet, ami alapján rájövünk, hogy kik vagyunk és milyen történetet élünk át éppen (Schechtman 1996: 110-111). A múlt implicit módon sematizálja a jelent. Ez egy olyan sajátosság, ami kibővíti az első személyű perspektívaként értelmezett narratív énfogalmat. Egy olyan első személyű perspektíváról van szó, ami már eleve háttérrel és történetiséggel rendelkezik. Explicit és implicit kondicionálás eredménye, hogy az aktuális jelenben éppen hogyan látjuk és értelmezzük önmagunkat és a világot. Az első személyű perspektíva nem egy testetlen elfogulatlan szemlélője az életnek, hanem a világban-való-lét által modifikált, sematizált énérzet.¹²

¹² A pontosság kedvéért meg kell jegyezni, hogy Goldie sem tekinti elfogulatlan szemlélőnek az ént, a hangsúly inkább a jelen sematizáló funkcióján van. Az affekció a jelenből árad

Egy másik fontos következmény szintén pszichoanalitikus belátásokkal rezonál. Schechtman megállapítja, hogy a narratív identitást megalapozó narratívának *kifejezhetőnek* és *artikulálhatónak* kell lennie. Azonban ebben az esetben figyelembe kell venni Tengelyi belátását, mely szerint a narratív identitásnak a nem artikulálható idegen vagy traumatikus tapasztalatokkal is számolnia kell.¹³ Schechtman nagyon hasonló nyomon jár, amikor felhívja figyelmünket a narratívákban és cselekvéseinkben felbukkanó „vakfoltokra”. Vannak olyan érzelmek, impulzusok, viselkedési formák melyek látszólag a semmiből törnek elő és felforgatják életünk rendezettségébe vetett hitünket. Gyakran nem az ésszerű indokainknak megfelelően cselekszünk, vagy éppen a külső szemlélő éleslátóan rátapint egy nem tudatosított viselkedési formára. Schechtman arra invitál minket, hogy képzeljünk el valakit, aki ugyan azt állítja, hogy szereti a bátyját, de cselekedetei éppen az ellenkezőjéről – ellenségességről – árulkodnak. Gyakran tulajdonítunk tudattalan affektusokat és motivációkat embereknek, amikor úgy érezzük, hogy másképpen nem tudunk értelmes magyarázatot adni cselekedeteiknek (Schechtman 1996: 115). Ebben a szellemben Schechtman különbséget tesz explicit és implicit narratívák között. Megfigyelése szerint az élet forogtatásában éppen az lenne a meglepő, ha teljesen artikulált explicit önéletrajzi narratívákat tudnánk megfogalmazni. Az explicit narratívák már olyan publikus narratívák, amelyekből implicit elemeket már kiválogattunk, szégyenteljes és egyéb elemeket elfojtottunk. Életünket átjárja az elfojtás és öncsalás.¹⁴ Schechtman azt állítja, hogy explicit narratívánk alatt rejtőző elemek talán még erőteljesebben határozzák meg énünket, mint a könnyen hozzáférhető és publikus elemek. Ugyanakkor Schechtman nem állítja, hogy a narratív identitás énjét a tudattalanra kellene redukálnunk. A tudattalan elemek beépülhetnek a tudatos önértelmezésbe, de ezek az elemek gyakran merevek és automatikusak, ezek segítségével csak egy töredezett személyiséget és nem egy jól-definiálható karaktert kapunk. Az implicit vagy tudattalan elemek pusztán kiegészítik az explicit önéletrajzi narratíva vakfoltjait, betöltik az üres helyeket a történetmesélésben annak érdekében, hogy még koherensebb személyfogalommal rendelkezünk (Schechtman 1996: 118-19).

Az implicit narratíva problémáját kiegészíthetjük egy pozitív értelemben felfogott tudattalannal is. Tengelyi László *Tapasztalat és kifejezés* című könyvében félretolt, de hatásuktól meg nem fosztott emléknymokról ír, amelyek nem feltétlenül vakfoltokként, destruktív automatizmusként vagy öncsalásként

vissza a múltba vagy a jövőbe, az affekciót (pl. szégyenérzetet) beinjekciózunk vagy beleöntjük (*infuse*) a múltba.

¹³ Takács Ádám Tengelyi tapasztalatfogalmával kapcsolatban jegyzi meg, hogy a tudattalan elemek feltételezése a narratív identitás konstitúciójában természetesen azt is magával vonja, hogy a tudatnak van egy már eleve adott, eredendő tagoltsága (vö. Takács 2003).

¹⁴ Pintér szintén a pszichoanalízis kapcsán emeli ki, hogy a narratív identitás lehet hamis és önáltató. Publikus történeteink nem feltétlenül vannak fedésben azzal, amilyenek magunk számára „valójában vagyunk”, sőt előfordulhat, hogy bizonyos dolgokat még önmagunknak sem akarunk elmesélni (Pintér 2012: 70).

működnek, hanem épp ellenkezőleg, új lehetőségeket nyitnak meg az élettörténetben (Tengelyi 2007: 399). Tengelyi megkülönbözteti élettörténetünk egységes idejét, melynek célja önazonosságunk rögzítése, a „magától képződő értelem” idejétől, amely a maga útján halad előre. Az utóbbi egy olyan szerveződési szintje a tudatnak, amely révén utólagosan tudatosítunk korábban már sejtett, de nem artikulált „előérzeteket”. Ezeknek a nem tudatosított sejtelmeknek az „utórezgéseit” olyan visszatekintő – retroaktív – időszerkezetet hoznak létre, amelyben a korábban nem tudatosított értelem tudatosítható. A két időszerkezet közötti hasadás ellenére a magától képződő értelem az önazonosságunk rögzítésének forrásaként is funkcionál (Tengelyi 1998: 209-210).

Konklúzióként Schechtman koncepciójának fenomenológiai relevanciája mellett szeretnék érvelni. Az implicit narratív elemek és a félretolt értelemképződmények retroaktív tudatosítása különböző rétegekkel látja el a narratív érzetet. A Schechtman által feltételezett narratív érzet beépíti az előre és visszatekintő történeteket is, amelyek Goldie szerint is a narratív identitás lényegi mozzanatai. Goldie szerint nincs szükség a Schechtman által körvonalazott empatikus hozzáférésre és stabil énré a személyazonosság konstitúciójában. Goldie-val szemben úgy vélem, hogy az empatikus hozzáférés, mint a visszatekintő retroaktív ébresztés sajátos formája, fontos szerepet játszhat az én konstitúciójában abban az értelemben, hogy a jelenbe betörő vagy hallgatólagosan beépült múlt sajátosságait állíthatja a tudat fókuszpontjába és kiegészítheti a narratív érzet üres helyeit. Az implicit narratívák és félretolt értelemképződmények jelenségei pedig arra utalnak, hogy a narratív én korántsem pontszerű, hanem inkább előzetesen sematizált rétegekből és formációkból áll.¹⁵

Milyen viszonyt állapíthatunk meg végül a minimális én és a narratív én között? Zahavi kételkedik benne, hogy narratívák segítségével alapozhatnánk meg a tudat fenomenológiai folytonosságát az időben és inkább a tapasztalatfolyam eredendő egységességét hangsúlyozza (Zahavi 2014: 57). Azonban a Schechtman által feltételezett narratív érzetnek talán nem is az a fő célja, hogy a tudat diakronikus folytonosságát megmagyarázza. Tengelyi és Schechtman vizsgálódásaiból világossá vált, hogy a narratív én esetében bonyolult időszerkezettel állunk szemben. Észrevétlen elágazásokat, holtágakat, felébredhető reminiscenciákat találhatunk a tapasztalatfolyamban. Az implicit tudattalan pedig a múlt affektív és diszpozicionális jelenlétére utal a jelenben. Tehát olyan időszerkezetekkel és affektív viszonyrendszerekkel állunk szemben, amelyek magasabb konstitúciós szinten helyezkednek el a tapasztalatfolyam áramlásához viszonyítva. Zahavi-val szemben Schechtman nem lát kiküszöbölhetetlen szakadékot a prereflexív és reflexív folyamatok között az én konstitúciójában és inkább a különböző rétegek összefonódását, interakcióját hangsúlyozza. Goldie pontszerű személyazonosság-

¹⁵ Ullmann Tamás 2015-ben megjelent tanulmányában az „affektív identitás” fogalmával körvonalazza azt a nehezen artikulálható dimenziót, ami a narratív identitás racionális énje és a Zahavi minimális öntudata között lokalizálható talán (Ullmann 2015).

fogalmával szemben pedig Schechtman narratív érzet koncepciója inkább egy folyamatosan bővülő, a tudattalan, a szocializáció, a személyes preferenciák és személyközi kapcsolatok révén sematizált ént feltételez. Vajon ez a kiterjesztett narratív én előfeltétele vagy inkább következménye az önéletrajzi narratíváknak? Úgy gondolom, hogy ez a kérdésfelvetés félrevezető. Schechtman empátiikus hozzáférés koncepciójából levonható az a konklúzió, hogy a narratív érzet ráépül és visszahat az én-konstitúció alacsonyabb szintjeire. A Schechtman és Goldie között lezajlott vita újabb komparatív elemzések és párbeszédtek lehetőségét is előre vetíti az angolszász filozófia és fenomenológia között.

Irodalom

- Balogh, Zs. (2018). Az én-érzet, a testérzet és kapcsolataik – fenomenológiai elemzés. In Márton Miklós (szerk.), *Az érzelmek jelentése és a jelentés tapasztalata* (pp. 39–59). Budapest: L'Harmattan.
- Casey, E. S. (2000). *Remembering. A phenomenological study* (second edition). Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press.
- Chalmers, D. (1995). Facing up to the problem of consciousness. *Journal of Consciousness Studies*, 2(3), 200–219.
- Conway, M. A., Singer, J. A., & Tagini, A. (2004). The self and autobiographical memory: Correspondence and coherence. *Social Cognition*, 22, 491–529. <https://doi.org/10.1521/soco.22.5.491.50768>
- Goldie, P. (2012). *The Mess Inside: Narrative, Emotion, & the Mind*. Oxford: OUP.
- Klein, S. (2015). Auto-noetic consciousness: reconsidering the role of episodic memory in future-oriented self-projection. *Quarterly Journal of Experimental Psychology*, 69, 381–401.
- Kristjánsson, K. (2010). *The Self and its Emotions*. Cambridge: Cambridge University Press.
- MacIntyre, A. (1981). *After Virtue*. London: Duckworth.
- Marosán, B. P. (2020). *Kontextus és fenomén II. Az igazság problémája az időtudat és a keletkezés husserli filozófiájában*. Budapest: L'Harmattan.
- Martin, R. (1998). *Self-Concern: An Experiential Approach to What Matters in Identity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Parfit, D. (1984). *Reasons and Persons*. Oxford: Clarendon Press.
- Perrin, D., Michaelian, K., & Sant'Anna, A. (2020). The phenomenology of remembering is an epistemic feeling. *Frontiers in Psychology*, 11. 03 July 2020 / <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.01531>
- Pintér, J. N. (2012). A tudattalan identitás. *Imago Budapest*, 2(23), 67–72.
- Ricoeur, P. (1997). Önmagadat mint másikat (ford. Kovács Tímea). In Bódis Csaba (szerk.), *Francia filozófia a XX. században* (pp. 218–256). Debrecen: KLTE Filozófia Intézet.

- Ricoeur, P. (2001). A narratív azonosság (ford. Seregi Tamás). In László János – Thomka Beáta (szerk.), *Narratívák 5. A narratív pszichológia* (pp. 15–25). Budapest: Kijárat.
- Schechtman, M. (1996). *The Constitution of Selves*. New York: Cornell University Press.
- Schechtman, M. (2001). Empathic access: The missing ingredient in personal identity. *Philosophical Explorations*, 4(2), 95–111.
- Schechtman, M. (2007). Stories, lives, and basic survival: A defense and refinement of the narrative view. In D. Hutto (Ed.), *Narrative and Understanding Persons* (pp. 155–78). Cambridge: CUP.
- Schechtman, M. (2011). The narrative self. In S. Gallagher (Ed.), *The Oxford Handbook of the Self* (pp. 394–418). Oxford, New York: OUP.
- Schechtman, M. (2016). A mess indeed: Emphatic access, narrative, and identity. In J. Dodd (Ed.), *Art, Mind, and Narrative: Themes from the Work of Peter Goldie* (pp. 17–34). New York: OUP.
- Szendi, I. (2017). Önéletrajzi emlékezet és narratív identitás. In Lackó Sándor (szerk.), *Az emlékezet – Lábjegyzetek Platónhoz* (pp. 353–368). Szeged: Pro Philosophia Szegedi Alapítvány / Magyar Filozófiai Társaság / Státus Kiadó.
- Takács, Á. (2013). A tapasztalat uralthatlan rögzítettsége. Elemzés Tengelyi László fenomenológiai tapasztalatelméletéről. In T. Adám: *A fenomén és tárgya: Fenomenológiai értelmezések és elemzések* (pp. 150–162). Budapest: L'Harmattan.
- Tengelyi, L. (1998). *Élettörténet és sorseseemény*. Budapest: Atlantisz.
- Tengelyi, L. (2007). *Tapasztalat és kifejezés*. Budapest: Atlantisz.
- Tengelyi, L. (2012). Action and Selfhood: A Narrative Interpretation. In Dan Zahavi (Ed.), *The Oxford Handbook of Contemporary Phenomenology* (pp. 265–287). Oxford: OUP.
- Tulving, E. (2002). Episodic memory: from mind to brain. *Annual Review of Psychology*, 53, 1–25.
- Ullmann, T. (2015). A narratív, a traumatikus és az affektív szubjektivitás. In Bujalos István – Tóth Máté – Valastyán Tamás (szerk.) *Az identitás alakzatai* (pp. 31–37). Budapest: Kalligram.
- Zahavi, D. (2007). Self and other: The limits of narrative understanding. In D. D. Hutto (Ed), *Narrative and Understanding Persons* (pp. 179–201). Cambridge: CUP.
- Zahavi, D. (2007). Self and other: The limits of narrative understanding. *Royal Institute of Philosophy Supplement*, 60, 179–202.
- Zahavi, D. (2014). *Self & Other: Exploring Subjectivity, Empathy, and Shame*. Oxford: OUP